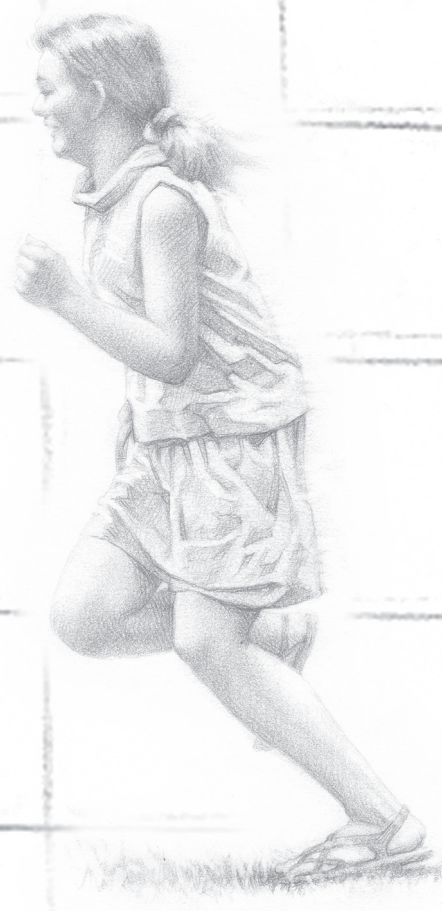

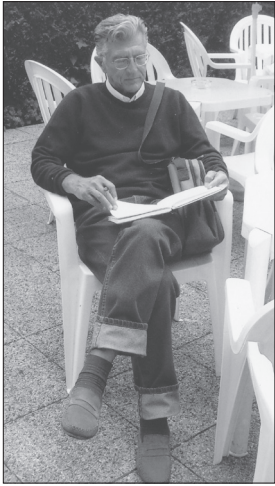
GIOVANNI CIVARDI

Tekenen met behulp van een raster

MENSEN IN BEWEGING

KOSM • S

2010

Giovanni Guglielmo Civardi werd op 22 juli 1947 geboren in Milaan. Na zijn diploma in economie behaald te hebben, studeerde hij medicijnen en bezocht hij de Scuola del Nudo van de Accademia van Brera, waar hij zich heeft toegelegd op portrettekenen en de beeldhouwkunst. Civardi heeft ruim tien jaar lang illustraties voor kranten, tijdschriften en boekomslagen gemaakt. Hij heeft tentoonstellingen van zijn beeldhouwwerken georganiseerd en zijn anatomische kennis vergroot tijdens frequente verblijven in Frankrijk en Denemarken. Hij geeft al jaren cursussen anatomie en figuurtekenen en heeft zijn onderrichtservaring in talloze boeken vastgelegd.

Het merendeel van zijn boeken is vertaald in onder andere het Engels, Frans, Spaans, Russisch, Duits en Japans. Momenteel woont en werkt Civardi in Milaan en Nice. Sinds 2014 worden enkele van zijn schetsboeken naar levend voorbeeld en de originele tekeningen voor veel van zijn boeken bewaard in het historische fonds van de Biblioteca dell'Accademia di Brera in Milaan. Veel van zijn illustraties en talrijke tekenstudies worden sinds 2017 bewaard in de Musei Civici van Milaan (verzameling Achille Bertarelli) in Castello Sforzesco.

Website: www.giovannicivardi.it – Instagram: @civardigiovanni

nemo dat quod non habet

Laat je niet vinden waar de anderen je zoeken

Zingen onderwijs je niet, je leert het. Giuseppe Di Stefano

To know the essential details from unessential details is the study of all arts. Frederic Remington

De modellen op de tekeningen in dit boek zijn met hun toestemming en met die van de voor hen verantwoordelijke familieleden afgebeeld. Hiervoor wil ik hen hartelijk bedanken. Elke eventuele gelijkenis met andere personen of andere kinderen is louter toeval. Om redenen van privacy heb ik de gelaatstrekken in elk geval met opzet enigszins veranderd, zodat de personen niet herkenbaar zijn.

**KOS
M•S**

www.kosmosuitgevers.nl

Oorspronkelijke titel: *Modelli per Disegnare con griglia – Figure in azione*

© 2017 Il Castello s.r.l., Via Milano 73-75, 20010 Cornaredo, Milaan

© 2020 Kosmos Uitgevers, Utrecht/Antwerpen, onderdeel van VBK | media

Vertaling: Loes Brouwer-Giroldo

Vormgeving: Martine Bouwman

Kosmos Uitgevers vindt het belangrijk om op milieuvriendelijke en verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van het papieren boek van deze titel is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

ISBN 978 90 439 2160 2

NUR 476

Inhoud

Inleiding	3
De elementen van de figuur	4
Anatomie	6
Tekenmethodes	8
Schetsen van de bewegende figuur	16
Galerie: de figuur in beweging en in actie	18
Inspiratiebronnen	78

Alle rechten voorbehouden / All rights reserved

Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, online-publicatie of op welke andere wijze en/of door welk ander medium ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Deze uitgave is met de grootst mogelijke zorgvuldigheid samengesteld. Noch de maker, noch de uitgever kan echter aansprakelijk gesteld worden voor eventuele schade als gevolg van eventuele onjuistheden en/of onvolledigheden in deze uitgave.

Inleiding

Het menselijk lichaam is gemaakt om te bewegen en de beweging van de menselijke figuur wordt 'actie' genoemd. Tussen de woorden 'beweging' en 'actie' bestaat echter een klein verschil in betekenis: de definitie van beweging verwijst naar de spieren en de anatomie, terwijl *actie* een complexere betekenis heeft, die verband houdt met een vrijwillige, bewuste en gerichte handeling. De beweging, of de handeling van het bewegen (met of zonder verplaatsing van het hele lichaam), kan ook op algemene, automatische wijze plaatsvinden, zonder een duidelijke bedoeling, en kan zodoende al dan niet een specifieke (ook gedeeltelijke) actie inhouden. Dit verschil in betekenis verklaart deels het criterium dat ik heb gevolgd bij de keus voor de 'acties' die ik in dit boek heb afgebeeld. Het merendeel wordt uitgevoerd door geklede of gedeeltelijk geklede modellen tijdens bewegingen en handelingen die men ook in het dagelijks leven vrij gemakkelijk kan tegenkomen.¹

Tot het begin van de 19^e eeuw, dus tot de uitvinding van de fotografie, konden kunstenaars de (menselijke of dierlijke) figuur in beweging alleen tekenen aan de hand van traditionele normen die anatomisch gezien vaak weinig correct waren, maar wel veel effect hadden. De snelheid van de beweging en de vluchtigheid van de observaties maakten een dieper, 'wetenschappelijk' begrip onmogelijk. Als een mens echter een pose aanneemt die een beweging simuleert en probeert die lang genoeg vol te houden voor een tekening, dan gaat het dynamische karakter meestal verloren en wordt de afbeelding eerder een weinig overtuigende, nogal passieve weergave van de werkelijke actie. Daaruit volgt dat de kunstenaar (ook al beschikt hij nu over verfijnde registratie-apparatuur, zoals de fotografie, de film of de computer) nu nog steeds de voorkeur geeft aan de directe, herhaalde en selectieve observatie van een actie. Hij moet zich bij ingewikkelde, heel snelle bewegingen, die onmogelijk kunnen worden getekend op het moment dat het model ze uitvoert, concentreren op het verloop van de actie en pas beginnen met tekenen nadat hij die actie goed heeft bekeken, waarna hij alleen summier de aard en het gevoel van de beweging vastlegt. De bestudering van een beweging doorloopt verschillende fasen: fase 1 – de *observatie* (van de variaties in de evenwichtslijn, van de richting van de assen van het lichaam en van de 'dynamische' omvang van bepaalde onderdelen, enz.), fase 2 – de *bepaling* van de interessantste en belangrijkste reeksen van de beweging, fase 3 – de *keus* van het gezichtspunt en van de profielen (meestal het zijaanzicht) waarmee in de tekening het doeltreffendste resultaat behaald kan worden.

De fotografie is bij deze onderzoeksfasen een onmisbaar hulpmiddel geworden en heeft de tekenkunst ook enkele trucjes verschaft, zoals de vervaging van de lichaamsdelen die zich sneller bewegen dan de romp. Vermijd echter hier afhankelijk van te worden en blijf zelf kritisch en selectief. Soms is het beter veel details weg te laten of juist te accentueren, of de effecten in de vormen op de verschillende foto's en in de snelle schetsen naar model te combineren en aan te vullen met gevoel en fantasie.

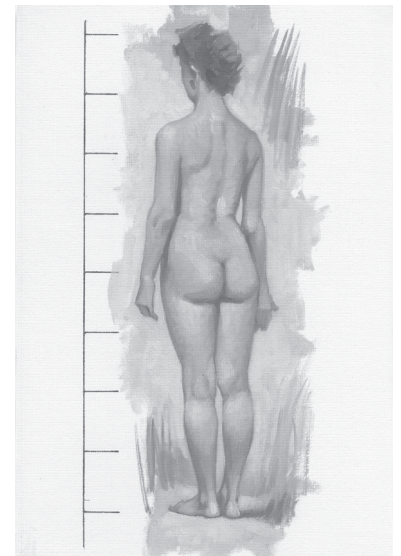
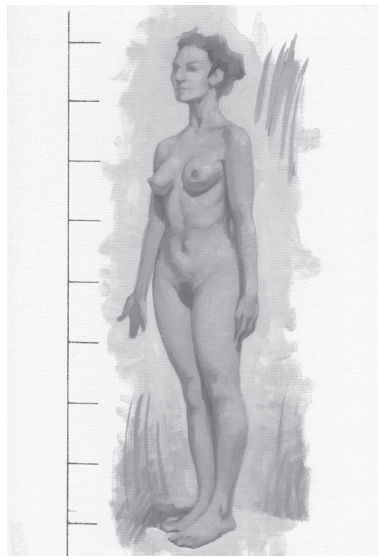
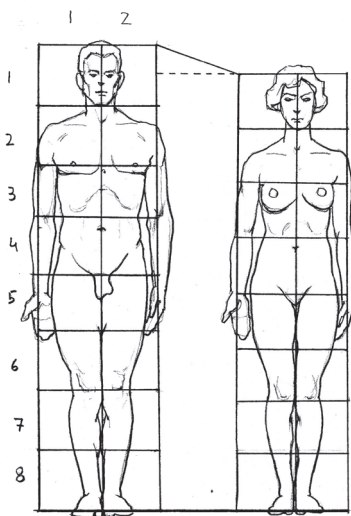

¹ L'analisi puramente 'anatomica' delle variazioni osteo-articolari e muscolari del movimento corporeo (scientificamente esaminate anche negli esiti sulle forme esterne) è argomento diverso e sarà (spero) l'oggetto di studio di un mio prossimo libro. La bibliografia esistente è molto estesa, per esempio: K. Tittel, *Beschreibende und Funktionelle Anatomie des Menschen*, Gustav Fischer Verlag, Jena, 1978 (ed. it. Edi-Ermes, Milaan, 1980).

De beschrijvende elementen van de figuur

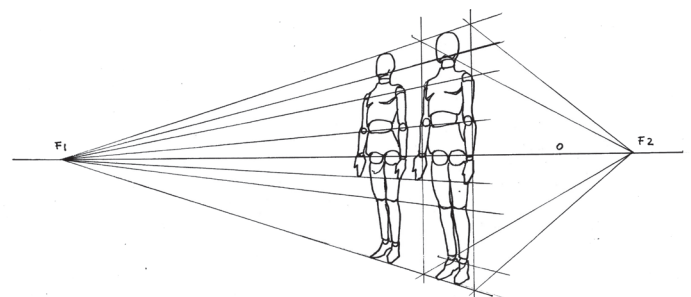
Om het menselijk lichaam op realistische en overtuigende manier weer te geven, is het nuttig om enkele elementen te bekijken die van het lichaam de vormen, omvang of plaats in de omgeving beschrijven. Deze elementen (bijvoorbeeld de verhoudingen, de perspectief, het evenwicht, de structuur, enz.) kunnen in overeenstemming met de stijl, de waarneming en het resultaat dat de kunstenaar wil bereiken ook worden veranderd, maar omdat ze grotendeels worden bepaald door anatomische of natuurkundige oorzaken, moet er voldoende aandacht aan worden besteed, zodat ze biologisch aannemelijk blijven.

DE VERHOUDINGEN

De afzonderlijke delen waaruit de menselijke vorm bestaat (hoofd, romp, ledematen, enz.), hebben normaal gesproken een vaststaande verhouding ten opzichte van elkaar en ten opzichte van de gehele figuur. Als men de lengte van het hoofd bijvoorbeeld als meeteenheid neemt, komt de totale lengte van het opgerichte lichaam gemiddeld overeen met acht eenheden ('hoofden') en dan is het eenvoudig om de plaats van alle andere lichaamszones te bepalen. Deze verhoudingen zijn gemakkelijk te schatten als de figuur rechtop en vrijwel stilstaat, maar ze gelden eveneens (ook al lijken ze erg veranderd) als de figuur beweegt of in verkort perspectief te zien is.

DE PERSPECTIEF EN DE VERKORTING

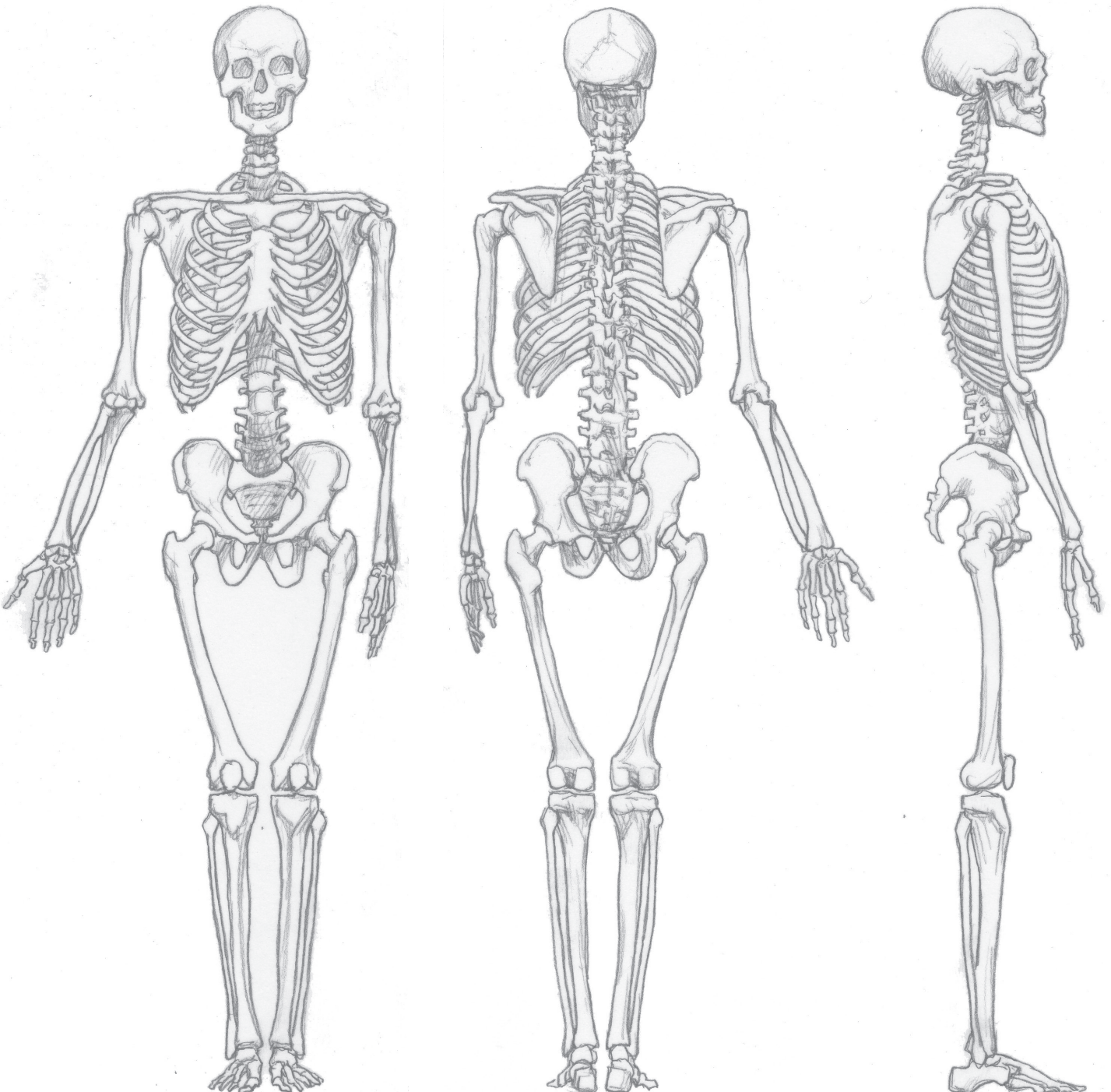
Het menselijk lichaam bevindt zich, net als alle driedimensionale voorwerpen, in de ruimte en in een omgeving. De tweepunts-perspectief is nuttig om het in de juiste verhouding ten opzichte van andere figuren of andere elementen om hem heen te tekenen en om de verkorting van de afzonderlijke lichaamsdelen, ook de allerkleinste (zoals die van het hoofd), en de lengte en richting van de geworpen schaduwen te bepalen. De tweepunts-perspectief houdt in dat het voorwerp (de figuur) met de horizon verbonden wordt (ter hoogte van het oog van de kijker) door denkbeeldige, schuine lijnen die langs het lijf lopen bij twee verdwijnpunten op verschillende afstanden op de horizon samen te laten komen.

Anatomia

Twijfel is de vader van de kennis. Galileo Galilei

Een gedegen kennis van de anatomie helpt de kunstenaar om de figuren die hij tekent geloofwaardig en realistisch te maken, zodat deze figuren niet alleen nauwkeurig worden weergegeven, maar de afbeelding ook emotie en een werkelijk gevoel van beweging en vitaliteit overbrengt. De anatomische structuur van het menselijk lichaam wordt onder andere gevormd door het skelet (dat bestaat uit afzonderlijke beenderen, met elkaar verbonden door gewrichten, die voor stabiliteit zorgen en beweging mogelijk maken, zie blz. 13) en door spieren (de gestreepte, willekeurige spieren). De beenderen ondersteunen het lichaam, de spieren brengen de beenderen in beweging.

HET SKELET

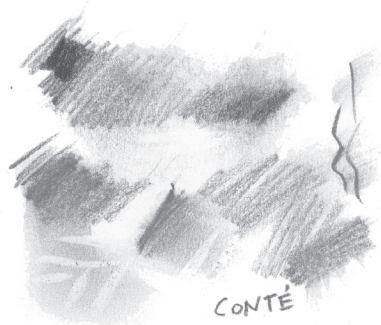
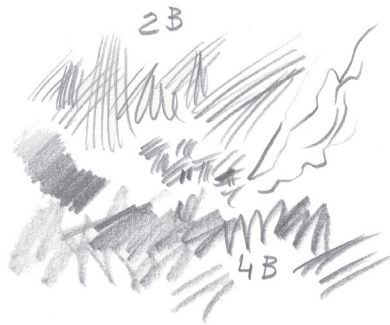
Tekenmethodes van de stilstaande en bewegende figuur

Als men een kind iets leert, belet men hem het zelf te begrijpen. Laat het hem zelf ondervinden. Jean Piaget

ENKELE TECHNIEKEN

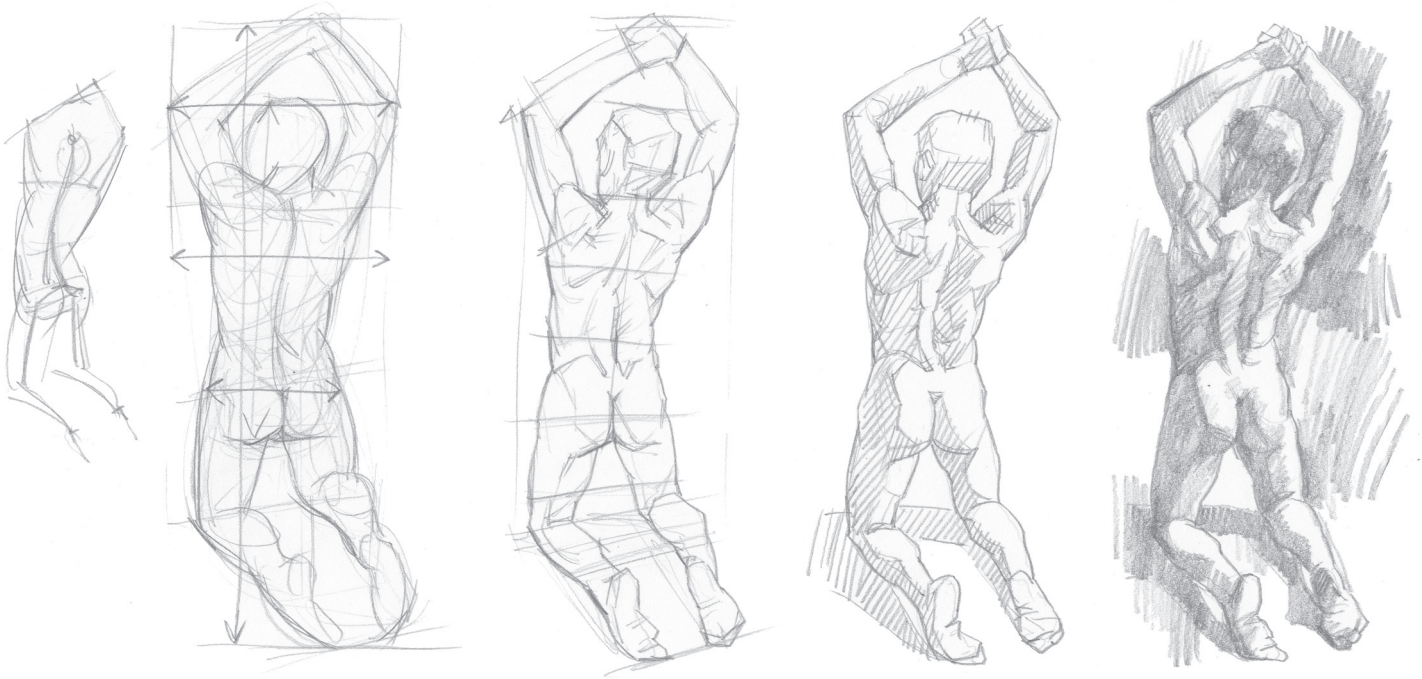
Er bestaan talloze tekentechnieken, die variëren van de 'droge' technieken (grafiet, pastelkrijt, houtskool, enz.) tot de vochtige technieken (verdunde inkt, pen, aquarel, enz.). De stijlen waarmee ze worden toegepast, zijn nog talrijker en gevarieerder en hangen af van het expressieve karakter van de kunstenaar. Bij het tekenen van de stilstaande, poserende figuur zijn lange uitvoeringstijden mogelijk en kunnen naast snelle schetsen dus ook complexere of diepgaandere technieken en nauwgezetere stijlen worden toegepast, vooral als men meer traditionele tekenmethoden gebruikt. De tekening van de dynamische figuur in actie of in beweging, naar model of uit het hoofd, moet daarentegen snel worden gemaakt, gebruikmakend van essentiële technieken en stijlen en met summiere lijnen die, net als de actie, snel uitgevoerd kunnen worden en meer bedoeld zijn om de 'handeling' dan om de lichamelijke details van de figuur vast te leggen (zie blz. 16). Het is in elk geval het best om op kleine dragers te werken (bijvoorbeeld een schetsboek) om de totale figuur goed te kunnen tekenen.

Ik wil hier enkele technieken noemen, waarbij heel eenvoudige en geschikte materialen worden gebruikt. Bijvoorbeeld: grafiet in verschillende vormen en diktes, natuurlijke houtskoolstaafjes van geperste houtskool, inkt en allerlei pennen zoals de kroontjespen, vulpen, viltstift, balpen, enz.

ENKELE TRADITIONELE TEKENMETHODES

De *lijnmethode*: deze methode kent een aantal fasen, die elk bestaan uit de observatie en bepaling van een specifiek aspect van de vorm, om zo geleidelijk tot de realistische weergave van de figuur te komen. De lijn is belangrijker dan het clair-obscur en dit proces is vooral geschikt voor de doordachte tekening naar model in stilstande of licht bewegende pose.

De fasen waarin de methode kan worden verdeeld hebben alleen betrekking op de 'manier van observeren' van het model, waarbij de aandacht wordt gefocust op alle voor de vorm en totale structuur belangrijke elementen.

Fase 1 – observatie van de grootste afmetingen (hoogte, breedte, enz.) en van de pose.

Fase 2 – bepaling van de verhoudingen van het lichaam en die tussen de afzonderlijke delen. Het is belangrijk om altijd de anatomische vormen te bestuderen, in hun vereenvoudigde vorm, ook als men een geklede figuur tekent.

Fase 3 – 'constructie' van de totaalvorm van de figuur, zijn structuur en de verhoudingen van het clair-obscur door de 'vlakken' te onderscheiden, dat wil zeggen de zones die het volume bepalen op basis van de variaties in de tonen.

Fase 4 – verzwakking van de 'hoekigheid' van de structurele lijnen en uitwerking van de toonwaarden en de details, ook in eventuele volgende fasen.

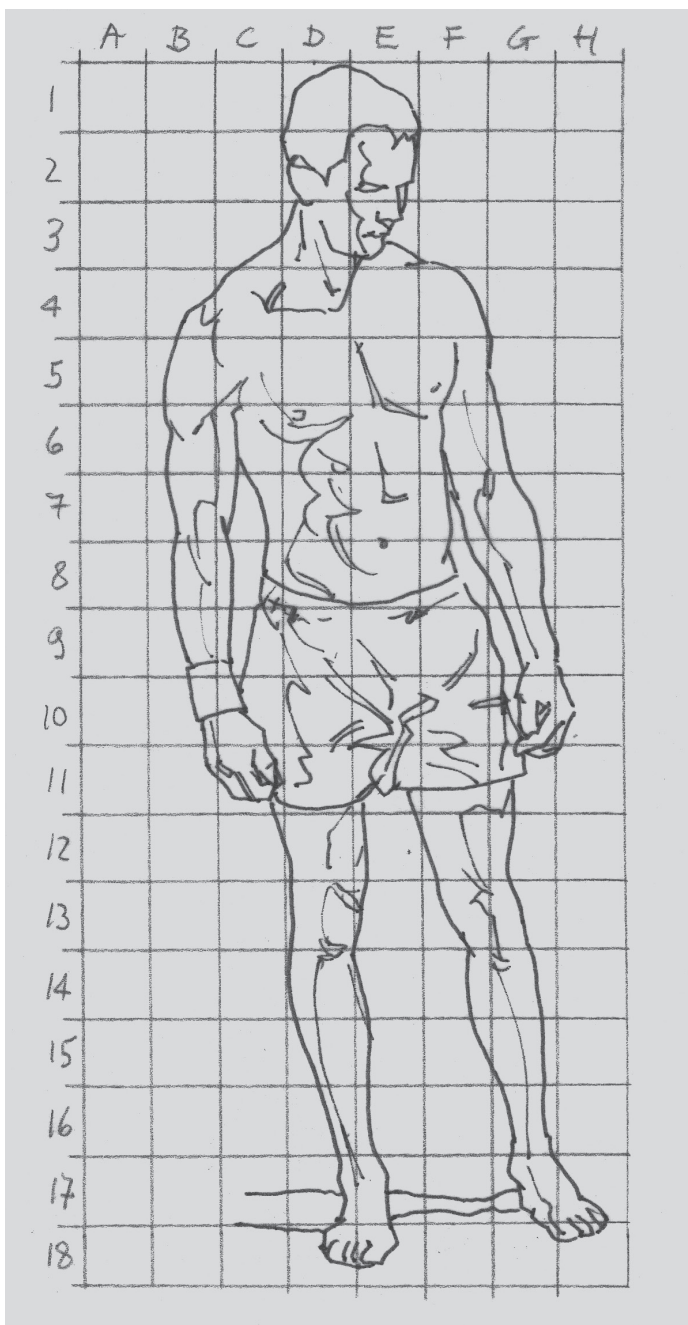
Een andere methode concentreert zich op *de tonen*. Deze methode is beknopter dan de lijnmethode en kan tot ongeveer dezelfde resultaten leiden, maar in dit geval gebeurt dit door middel van de aandachtige observatie van de waarden van het clair-obscur, waarbij de lijnen worden beperkt of verwijderd. Het meest geschikt zijn de grafische middelen die men gemakkelijk en ruim op de drager kan aanbrengen en vervagen: houtskool, zeer zachte grafiet, verdunde inkt, enz. Deze methode bestaat uit minder fasen en is minder analytisch dan de lijnmethode.

Fase 1 – aftekening van het gebied dat de handeling, de pose, de afmetingen en de verhoudingen van de figuur beschrijft, met een lichte en bijna constante toon, waarbij men ook de diepste schaduwzone betreft.

Fase 2 – vervaging tussen de middelmatige en donkere tonen en bepaling van de positie en lengte van de eigen en geprojecteerde schaduwen.

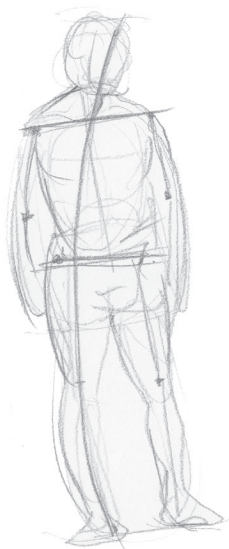
Fase 3 (en volgende) – uitwerking van de tonen en details en realisatie van de verlichte zones met een zachte gum (kneedgum).

Uitgewerkte, 'definitieve' tekening. Het is interessant na te denken over de manier waarop een figuur in actie bekeken en getekend kan worden: bij deze eerste drie en sommige daarop volgende figuurstudies, leek het me nuttig een tekening naar model, die is uitgevoerd met alle beperkingen van dien en waarbij ik het model heb gevraagd dezelfde actie meerdere keren te herhalen (zie toonstudie), te vergelijken met een tekening die met meer tijd is gemaakt aan de hand van een foto die het model in dezelfde houding afbeeldt. Het is duidelijk dat deze laatste tekening gedetailleerder is en dat het clair-obscur beter is uitgewerkt, maar hij verliest paradoxaal genoeg veel van zijn spontaniteit, 'frisheid' en waarheidsgetrouwheid. Ik raad het daarom aan verschillende tekenstijlen te beoefenen en goed te leren observeren, zodat de methode kan worden gekozen die het gevoel van beweging het meest overtuigend overbrengt en het best past bij de expressiviteit van de kunstenaar.

Veel van de meest gedetailleerde tekeningen die hier zijn afgebeeld, zijn gemaakt aan de hand van foto's, maar zijn voorafgegaan door schetsen of studies. De foto is een waardevolle documentatiebron, maar niet altijd 'veilig', waarheidsgetrouw en betrouwbaar. Hij moet daarom niet klakkeloos en kritikloos worden nagetekend, maar aandachtig worden onderzocht en worden gecorrigeerd op onaangename uitwerkingen in de perspectief, de verhoudingen of het clair-obscur.

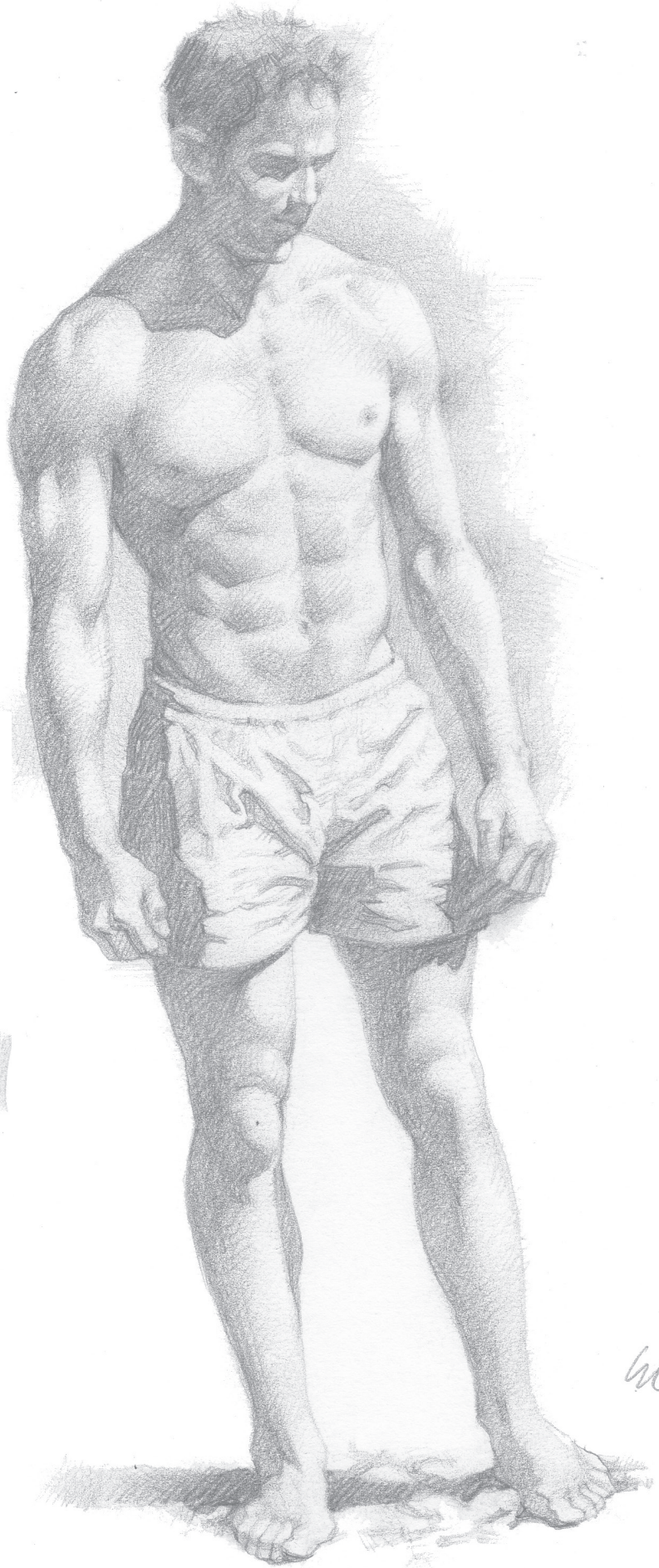
Fase 1: stromingslijnen

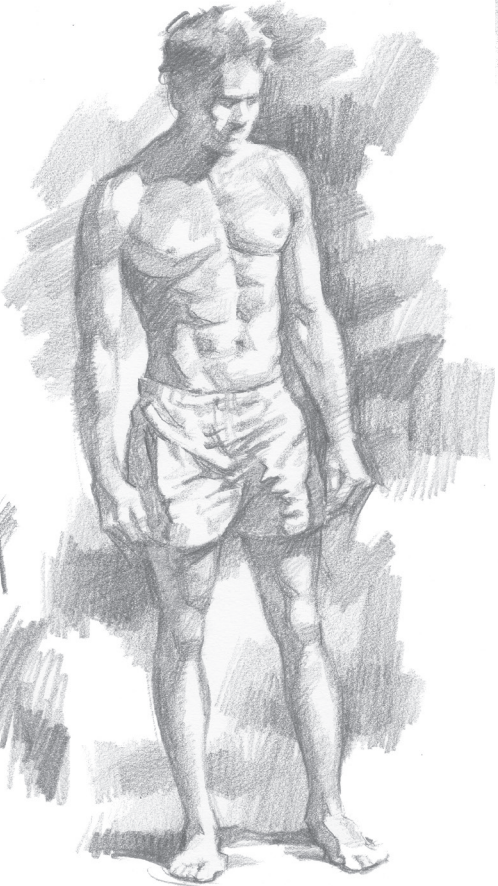
Fase 2: structuur en verhoudingen

Fase 3: toonaccenten

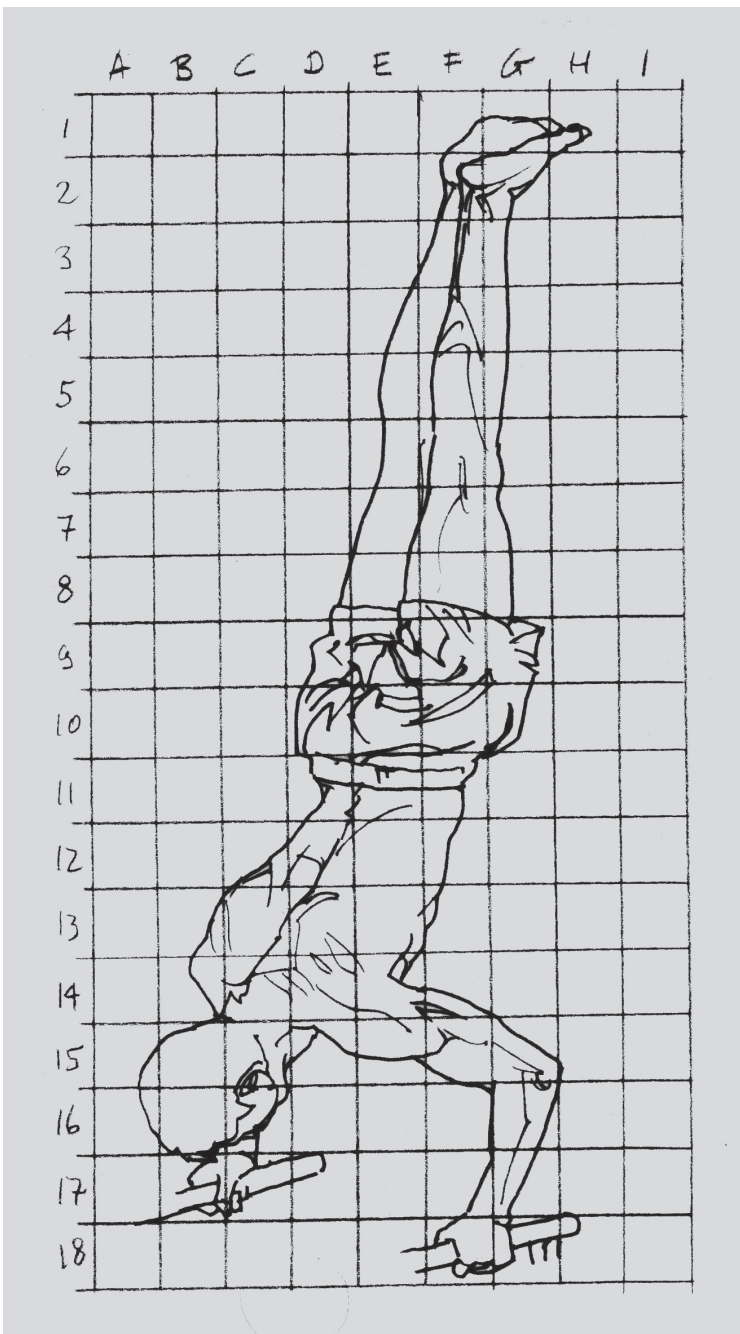
W
11 VI
2016

43

23

Toonstudie

Fase 1: stromingslijnen

Fase 2: structuur en verhoudingen

Fase 3: toonaccenten

4B

Toonstudie

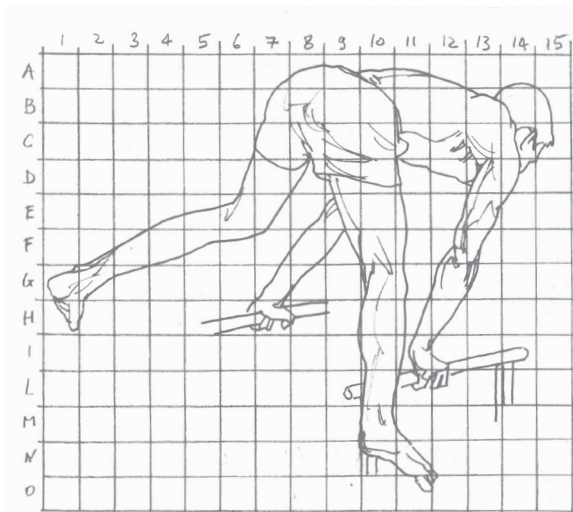
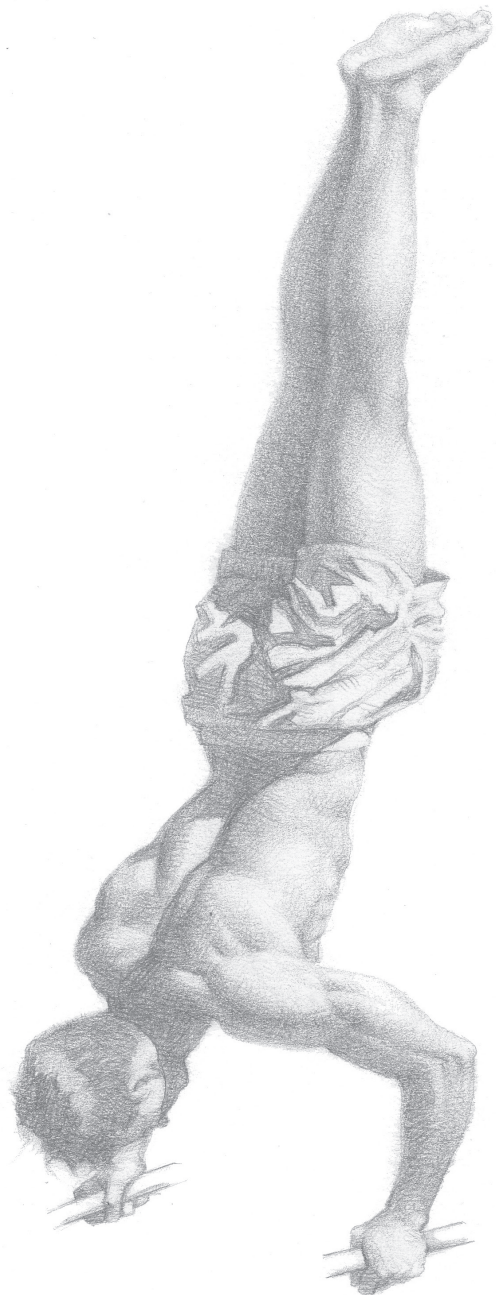

GIOVANNI CIVARDI

Tekenen met behulp van een raster

MENSEN IN BEWEGING

In deze nieuwe serie van de Italiaanse kunstenaar Giovanni Civardi leer je stap voor stap modeltekenen met behulp van handige rasterlijnen. Naast de techniek en werkwijze komen onder andere de afmetingen, verhoudingen, structuur en schaduwen van het onderwerp aan bod. Bovendien bevat het boek een uitgebreide modellengalerie met eindeloos veel voorbeelden. Zo wordt realistisch natekenen makkelijker en leuker!

**KOS
M•S**

NUR 476
Kosmos Uitgevers,
Utrecht/Antwerpen

www.kosmosuitgevers.nl